

The Preparation of School Youth in the Czech Republic for Emergencies

Abstrakt:

Podmínkou správného a efektivního chování člověka za mimořádných událostí je jeho včasná a kvalitní příprava. V současnosti je v České republice zpracovávána koncepce výchovy k přípravě školní mládeže pro ochranu člověka za běžných rizik a za mimořádných událostí. Teprve v průběhu školního roku 2012/2013 získala tato koncepčně ucelenější příprava alespoň na školách základního vzdělávání závazný charakter. Není však dosud po zrušení zákona o branné výchově v roce 1991 uložena na základě zvláštního zákona.

Abstract:

The prerequisite of effectivity of people training for the emergencies lies on their timely and high-quality preparation. At present, in the Czech Republic, we prepare defence-training concept for school youth protection under normal risks or emergencies. But it was only in the school year 2012-2013 that more conceptually comprehensive preparation has been introduced, of more binding character, at least in elementary schools, because after the abolition of Act on Military Education in 1991, this sort of preparation is not supported by a special law.

Klíčová slova:

Mimořádná událost, biodromální koncepce, civilní ochrana, příprava, člověk, zákon.

Key words:

Emergency, biodromal concept, civil protection, training, human being, law.

Úvod

Ochrana člověka, jeho života a zdraví, je v právním demokratickém státě jedním z prioritních cílů státní politiky. Koncepční realizace tohoto cíle musí být též nedílnou součástí výchovy a vzdělávání mladé generace. V České republice je ochrana osobnostních práv garantována ústavním pořádkem České republiky. Jako první ze základních práv je v Listině základních práv a svobod zakotveno právo každého na život a jeho

ochrana již před narozením (čl. 6 odst. 1 Listiny). Článkem 31 Listiny je výslovně též chráněno právo každého na zdraví. Právo na život a zdraví a jejich ochrana jsou zapracovány do řady speciálních zákonů, např. do občanského zákoníku, trestního zákona, zákona o integrovaném záchranném systému, zákona o krizovém řízení, zákona o ochraně veřejného zdraví, zákona o péči a zdraví lidu.

Autoři si kladou za cíl podat přehled vývoje koncepce přípravy ochrany školní mládeže v České republice za mimořádných událostí po roce 1992 do současnosti.

1. Zavedení výuky ochrany člověka za mimořádných situací do škol

1.1 Experimentální projekt začlenění tematiky ochrany člověka za mimořádných situací do školního vyučování

Tematika „Ochrany člověka za mimořádných situací“ byla v minulosti, a to až do ukončení školního roku 1991/1992, realizována v rámci samostatného vyučovacího předmětu „branná výchova“ na podkladě zákona č. 73/1973 Sb., o branné výchově, a podle „Směrnice ministra školství České socialistické republiky o branných cvičeních a kurzech v základních a středních školách“ z roku 1984.

Po zrušení zákona o branné výchově zákonem č. 217/1991 Sb. se ve školním roce 1991-92 ukončila i výuka vyučovacího předmětu „branná výchova“ na školách. Některá témata zaniklého vyučovacího oboru byla integrována do výuky ostatních předmětů. Na základních školách to bylo téma požární ochrany a téma poskytování první pomoci, na středních školách – na gymnáziích – zůstala v zájmové tělesné přípravě zachována tematika k získání znalostí v poskytování první pomoci. Tento zcela nedostatečný stav zásadně neovlivnily ani pokyny pro organizaci civilní ochrany ve školách a školských zařízeních, zveřejněné ve Věstníku MŠMT ČR č.10-12 z 18. 12. 1992, týkající se zejména vlastní organizace civilní ochrany školy.

Usnesení vlády České republiky ze dne 17. března 1993 č. 126 nově stanovilo úkoly pro civilní ochranu. Ministr obrany ČR se obrátil na ministra školství, mládeže a tělovýchovy ČR se žádostí o pomoc v řešení uvedené problematiky v jeho rezortu. Ministr školství ČR souhlasil a Hlavní úřad civilní ochrany ČR uskutečnil jednání s dalšími zainteresovanými rezorty a orgány – ministerstvy hospodářství, zdravotnictví, zemědělství, Výzkumným ústavem pedagogickým v Praze, Výzkumným ústavem odborného školství, Institutem výchovy a vzdělávání Ministerstva zemědělství a jednotlivými řediteli odborů MŠMT.

Hlavní úřad civilní ochrany v návaznosti na tato jednání zahájil přípravu projektu pro základní a střední školy k začlenění tématu „Ochrana člověka za mimořádných situací“ do vybraných vyučovacích předmětů. Ve spolupráci s Výzkumným ústavem pedagogickým v Praze byl projekt dokončen a Ministerstvem školství mládeže a tělovýchovy ČR schválen č.j. SM 1054/95 dne 9. června 1995.

Projekt byl koncipován s cílem ověřit na vybraných základních a středních školách, ve vybraných předmětech, podle stávajících osnov, aniž by byl vytvořen samostatný předmět, možnost vyučovat témata zaměřená na ochranu člověka za mimořádných situací, ohrožujících život člověka, jakými jsou přírodní katastrofy a provozní havárie

s únikem nebezpečných škodlivin do životního prostředí, a ověřit didaktické pomůcky a doporučený obsah praktického cvičení k ověření získaných znalostí a dovedností.

1.2 Realizace projektu

1.2.1 První etapa projektu

První etapa proběhla od ledna 1995 do srpna 1996 a zahrnovala přípravu experimentu – výrobu a distribuci didaktických pomůcek, přípravu zástupců škol – učitelů a odborných poradců k zahájení experimentu. Pro učitele a žáky byly Hlavním úřadem civilní ochrany připraveny didaktické pomůcky (příručka pro učitele základní školy, příručka pro učitele střední školy, pro žáky příručka „Pro případ ohrožení“ a videoprogram v délce 30 minut „Ochrana člověka za mimořádných situací“).

1.2.2 Druhá etapa projektu

Druhá etapa se uskutečnila od září 1996 do června 1997 a zahrnovala realizaci experimentu u 71 škol (čtyři gymnázia, jedna sociálně právní akademie, jedna střední průmyslová škola, tři střední odborná učiliště, dvě střední odborné školy, 54 středních zdravotnických škol a šest základních škol), z toho byly tři církevní školy a tři soukromé školy.

Tematický blok „**Ochrana člověka za mimořádných situací**“ byl rozčleněn do čtyř samostatných témat:

- „Ochrana člověka za mimořádných situací“ – téma doporučeno především pro výuku v občanské nauce. Téma bylo motivačním vstupem k celé problematice.
- „Živelní pohromy“ – téma doporučeno dle typu škol především pro výuku v přírodovědě, zeměpise a blízkých předmětech, bylo zaměřeno na problematiku zemětřesení, povodní, požárů, sesuvů půd a dalších.
- „Havárie s únikem nebezpečných látek“ – téma doporučeno především pro výuku v chemii a dle typu školy do tematicky blízkých předmětů. Téma se týká havárií s únikem nebezpečných škodlivin do životního prostředí, havárií v chemických provozech, havárií při převozu nebezpečných látek a ropných havárií.
- „Radiální havárie jaderných energetických zařízení“ – téma bylo doporučeno především pro výuku v chemii nebo fyzice. Týká se havárií jaderné energetického zařízení a obecných zásad ochrany člověka.

Celým tematickým blokem (všemi tématy) prolínaly zásady chování člověka při vzniku povodní, požáru a provozních havárií s únikem nebezpečných látek do životního prostředí.

Každá škola, která se přihlásila do experimentu, měla přiděleného odborného poradce z pracovníků regionálních úřadů CO, referátů obrany a ochrany okresních úřadů, magistrátů měst a školicích středisek CO – pracovníků působících na úseku ochrany obyvatelstva při vzniku mimořádných situací.

Poradci poskytovali učitelům zejména informace o rizicích vzniku mimořádných situací na teritoriu, v němž se příslušná škola nachází, i údaje o tom, jak je zabezpečena ochrana občanů a jak je třeba se chovat v případě vzniku mimořádné události v blízkosti školy. Pomáhali školám organizovat praktická cvičení podle metodiky. Podle požadavků učitelů se poradci spolu s příslušníky policie, požární ochrany, civilní

ochrany a zdravotnické záchranné služby podíleli na besedách, zaměřených na činnosti integrovaného záchranného systému.

V některých regionech poskytovala školám nemalou pomoci občanská sdružení – Svaz CO ČR, Český červený kříž a Svaz dobrovolných hasičů. Jejich členové pomáhali především při organizaci praktických cvičení.

1.2.3 Třetí etapa projektu

Třetí etapa je datována červencem 1997 až prosincem 1997. Jejím předmětem bylo vyhodnocení experimentu na základě získaných poznatků z 255 odevzdaných anketních listů a příprava závěrů a návrhů pro Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Přitom jeden anketní lístek vyplňoval jeden učitel ze 71 škol, jež se účastnily experimentu. Aritmetickým průměrem dospějeme k poznatku, že experimentu se účastnili 3-4 (3,6) učitelé z každé školy.

Experiment byl pokládán naprostou většinou škol za užitečný a přínosný. Z výsledků ankety vyplynulo, že 226 učitelů (88,6 %) souhlasilo s tím, aby tematika ochrany člověka za mimořádných situací byla začleněna do výuky, 189 učitelů (74,1 %) navrholo výuku vybraných témat z problematiky „Ochrana člověka za mimořádných situací“ zařadit do výuky na základních a středních školách beze změn, 37 učitelů (14,59 %) až po přepracování některých pomůcek a jen 4 učitelé (1,6 %) navrhli upustit od výuky všech navrhovaných témat. 25 učitelů (9,8 %) se nevyjádřilo.

Připomínky a poznatky učitelů lze zevšeobecnit následně:

- chyběla větší škála pomůcek a konkrétnějších videokazet – vše na jedné kazetě (tato připomínka byla následně respektována a počet videokazet se podstatně rozšířil),
- různorodost přístupu žáků, s větším pochopením a zájmem se setkávají témata dotýkající se území nebo mimoškolních zájmů žáků (mladí hasiči...),
- projevovala se časová tíseň pro obsáhlost tematiky (např. přírodní katastrofy a živelní pohromy),
- náročnost skloubení učiva daného předmětu a tematiky ochrany člověka (např. fyzika a radiační havárie),
- na SŠ nelze u některých témat navazovat na ZŠ pro nízkou úroveň nebo žádné znalosti žáků z branné tematiky,
- značná roztržitost daného tematického celku v důsledku jeho zařazení do více předmětů vyučovaných různými učiteli,
- zařadit tematiku „Ochrana člověka za mimořádných situací“ případně v kombinaci s dalšími příbuznými tématy do jednoho samostatného vyučovacího předmětu.

Vyhodnocení experimentu s příslušnými návrhy bylo 27. února 1998 cestou ministra obrany ČR zasláno ministru školství, mládeže a tělovýchovy.

2. Zahájení výuky ochrany člověka za mimořádných situací na základních a středních školách

Na základě výsledků experimentu vydalo Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy Pokyn (čj. 34776/98-22 ze dne 4. května 1999) k začlenění tematiky ochrany člověka za mimořádných situací do vzdělávacích programů, s účinností od 1. 9. 1999.

Všechny školy, poskytující základní a střední vzdělání, postupovaly podle uvedeného pokynu, zveřejněného v č. 6. Věstníku Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Ministerstvo k zabezpečení realizace pokynů vydalo pro potřebu učitelů metodickou příručku, která obsahuje návod, jak žáky připravit na dopad možných následků živelních pohrom a dalších mimořádných situací, způsobených lidskou činností. Příručka obsahuje podrobnější informace a doporučení k realizaci vzdělávání. Metodickou příručku zpracoval autorský kolektiv pod vedením RNDr. Petra Linharta, CSc., ředitele Institutu civilní ochrany ČR, na základě připomínek z experimentu.

Výuka ochrany člověka za mimořádných událostí je rozdělena do čtyř tematických celků:

„Ochrana člověka“ je zaměřena na motivaci žáků a dává všeobecný přehled o problematice ochrany obyvatelstva, žáci se seznámí se základními úkoly a opatřeními ochrany obyvatelstva.

V tématu **„Živelní pohromy“** se žáci seznámí s problematikou požárů, povodní a zátop, sesuvů půdy, atmosférických poruch, zemětřesení a s možnostmi ochrany při těchto živelních pohromách.

V tématu **„Havárie s únikem nebezpečných látek“** se žáci seznámí s hrozícím nebezpečím a s účinky nebezpečných látek a zásadami chování obyvatelstva při vzniku těchto havárií.

Výuka tématu **„Radiální havárie jaderných energetických zařízení“** obsahuje problematiku bezpečnosti jaderných elektráren a seznamuje žáky s opatřeními k ochraně zdraví lidí v případě vzniku radiální havárie v jaderné elektrárně.

O rozvržení témat do výuky jednotlivých předmětů a stanovení konkrétních obsahů vzdělávání v jednotlivých ročnících a předmětech rozhoduje ředitel školy, který rovněž rozhoduje o organizaci a formě praktického cvičení. Témata jsou zahrnována do předmětů a tematických bloků, které jsou jim blízké svým obsahem. Nejde tedy o samostatný předmět, ale o začlenění jednotlivých témat do výuky stávajících předmětů. Časově není výuka těchto témat omezena a závisí na učitelích, jak jí v daném předmětu a v tematickém bloku budou vyučovat.

Na základních školách jsou žáci s příslušnou problematikou seznamováni, na středních školách se jedná o opakování znalostí a prohlubování poznatků, získaných na základní škole.

Po probrání témat je pokyny doporučeno po třídách, v rámci ročníku nebo v rámci školy provést praktické cvičení k ověření získaných znalostí a dovedností. O obsahu, způsobu i časovém rozsahu praktických cvičení rozhodoval ředitel školy. Při organizaci a průběhu praktického cvičení bylo možno využívat pomoci odborníků z řad ČČK, Svazu civilní ochrany ČR, Hasičského záchranného sboru ČR a dalších.

Naplnění pokynu MŠMT k začlenění tematiky ochrany člověka za mimořádných událostí do výuky bylo v roce 2002 ověřeno ČŠI na 82 školách. Předmětem inspekce bylo zjistit, zdali je tematika zařazována do vzdělávacích programů škol a do jednotlivých předmětů, popřípadě do tematických plánů, zda jsou využívány vydané pomůcky, ověřit účast pedagogů na dalším vzdělávání k dané problematice, v neposlední řadě ověřit základní znalosti žáků písemným anonymním dotazníkem.

Inspekci byly zjištěny zejména tyto poznatky:

- Nedostatek nebo úplná absence názorných praktických pomůcek. Vydané a doporučené didaktické pomůcky jsou kvalitní, a pokud jsou školám k dispozici, jsou

plnohodnotně využívány, pro potřebu výuky na jednotlivých školách jsou však distribuovány v nedostatečném počtu,

- nedostatečný počet aktivně připravených a proškolených učitelů k dané problematice, jen málo učitelů mohlo absolvovat krátkodobé kurzy ve vzdělávacích zařízeních HZS ČR,
- výrazná rozdílnost v přístupu ředitelů škol při zařazování tematiky do vzdělávacích programů škol a do předmětů,
- výsledky anonymního dotazníku prokázaly slabší znalosti varovného signálu a evakuace, dobré znalosti pak v chování při povodních a znalost důležitých telefonních čísel.

V problematice ochrany obyvatelstva v našem státě docházelo postupně k podstatným změnám. Od 1. 1. 2001 nabyla účinnost nová legislativa, zejména zákon č. 239/2000 Sb., o integrovaném záchranném systému a o změně některých zákonů, a zákon č. 240/2000 Sb., o krizovém řízení a o změně některých zákonů (krizový zákon). Výkon státní správy ve věcech civilní ochrany byl převeden z působnosti Ministerstva obrany do působnosti Ministerstva vnitra. Vzniklé generální ředitelství Hasičského záchranného sboru České republiky jako součást Ministerstva vnitra spolu s hasičskými záchrannými sbory krajů převzalo úlohu koordinátora při plnění úkolů ochrany obyvatelstva na centrální a krajské úrovni.

Počínaje 1. listopadem 2001 byl na území České republiky zaveden jediný varovný signál s názvem „všeobecná výstraha“. Situace se výrazně změnila i v návaznosti na transformační proces ve školství, zejména v důsledku povodní v srpnu 2002.

V souvislosti s výše uvedenými změnami a na základě usnesení vlády ČR č. 11 ze dne 8. ledna 2003 byly pokyny k začlenění tematiky ochrany člověka za mimořádných událostí do vzdělávacích programů MŠMT ČR aktualizovány. Při novelizaci bylo využito závěrů České školní inspekce a poznatků HZS ČR.

S novým pokynem MŠMT čj. 12050/03-22 ze dne 4. března 2003 byl vydán také dodatek k učebním dokumentům pro základní školy, střední školy, speciální školy a vyšší odborné školy (čj. 13586/03-22) s názvem „Ochrana člověka za mimořádných událostí“.

Podstatnou změnou oproti minulému pokynu bylo to, že do učebních dokumentů pro základní školy, střední školy a vyšší odborné školy a do učebních dokumentů pro speciální školy byl pro zařazení tematiky ochrany člověka za mimořádných událostí stanoven minimální rozsah šest vyučovacích hodin ročně v každém ročníku.

Obsahově náplň výuky vychází z metodických materiálů připravených HZS ČR, konkrétně v přepracované metodické příručce „Ochrana člověka za mimořádných událostí“, kterou v březnu 2003 vydalo MV GR HZS ČR. Ta poskytuje vyučujícím základní informace o probíraných tématech, včetně objasnění souvislostí s problematikou ochrany obyvatelstva. V příručce naleznou učitelé i doporučené metodické postupy a zpracované testy pro ověření znalostí žáků.

Obsah je zaměřen *na tematiku ochrany osob před následky:*

- živelních pohrom včetně nezbytných dovedností (zásady chování při povodni, zemětřesení, velkých sesuvech půdy, sopečném výbuchu, atmosférických poruchách, požáru, lavinovém nebezpečí),

- úniku nebezpečných látek do životního prostředí včetně nezbytných dovedností (improvizovaná ochrana osob při úniku radioaktivních, chemických a biologických látek),
- použití nebo anonymní hrozby použití výbušniny nebo nebezpečné látky (činnost po nálezů či obdržení podezřelého předmětu).

Tematika se zařazuje podle rozhodnutí ředitele samostatně nebo v rámci příslušných předmětů podle platných učebních dokumentů v souladu s ustanovením § 39 zákona č. 29/1984 Sb., o soustavě základních škol (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

Cílem je v rozsahu přiměřeném věku žáků osvojit si tematiku zaměřenou na

- rozpoznávání varovného signálu „Všeobecná výstraha“ a činnost po jeho vyhlášení,
- používání telefonních linek tísňového volání a dalších komunikačních prostředků,
- přípravu evakuačního zavazadla, zásady pro opuštění bytu a ohroženého prostoru,
- činnosti integrovaného záchranného systému,
- poskytování první pomoci při zraněních v případě mimořádných událostí.

Od roku 2002 základním a středním školám byly pro zabezpečení výuky témat ochrany člověka za mimořádných událostí dodávány četné metodické materiály a didaktické pomůcky. Seznam těchto pomůcek je zveřejněn na internetových stránkách MV-GR HZS ČR v rubrice Na pomoc školám.

2.1 Inspekční činnost České školní inspekce

V lednu až únoru roku 2004 (ve dnech 5. ledna až 14. února) uskutečnila Česká školní inspekce (ČŠI) inspekci ve 37 základních školách a 22 středních školách, v níž se zaměřila na zjišťování efektivnosti začlenění tematiky ochrany člověka za mimořádných událostí a první pomoci do vzdělávacích programů škol. Předmětem inspekce bylo zjistit, zda byly vytvořeny příznivé personální a materiálně-technické podmínky pro výuku, zda byla uvedená tematika začleněna do vzdělávacích programů škol ve stanoveném termínu, zda pedagogičtí pracovníci volili vhodné organizační formy výuky a výběr učiva přizpůsobovali věku žáků a zda žáci získali základní znalosti v oblasti ochrany člověka za mimořádných událostí.

Při inspekční činnosti použili inspektoři následujících metod: analýzy pedagogické dokumentace, rozhovorů s řediteli škol, prohlídky prostorů a vybavení škol, testování znalostí žáků vždy jedné třídy nejvyššího ročníku sledované školy.

Analýzou poznatků z provedené inspekční činnosti dospěla ČŠI k závěru, že proti identicky tematicky zaměřené inspekci v roce 2002 se situace v přípravě školní mládeže k její ochraně za mimořádných událostí zlepšila jak v dosažené odborné kvalifikaci a pedagogické způsobilosti učitelů, tak v zařazování sledované tematiky do výchovně vzdělávacího procesu škol, tak i v materiálně technickém vybavení škol, což vše se pozitivně projevilo též v testovou metodou ověřovaných znalostech žáků základních a středních škol. Výsledky dosahované v integraci tematiky do výchovně vzdělávacího procesu na školách však nelze přeceňovat a v žádném případě považovat je za optimální.

Příklad: k termínu konání inspekce předmětnou tematiku začlenilo do vzdělávacích programů sice 100 % ZŠ, avšak pouze 86,4 % SŠ, zařazení tematiky do všech ročníků respektovalo pouze 81 % ZŠ a 72,7 % SŠ, přičemž rozsah výuky na školách byl rozdílný:

- většina škol se tematice věnovala v minimálně stanoveném rozsahu 6 hodin ročně,
- pětina ZŠ i SŠ více než 6 vyučovacích hodin,
- avšak 5 ZŠ (13,5 %) a 3 SŠ (13,6 %) nerespektovaly stanovený rozsah.

Z hlediska organizace, obsahu a rozsahu výuky, existují mezi jednotlivými školami významné rozdíly, pouze větší část škol realizovala výuku v rámci jednotlivých předmětů v kombinaci s praktickými akcemi (cvičení v přírodě, branné dni, besedy s příslušníky policie, exkurze do prostor HZS ČR, jaderných elektráren), nicméně pozitivním zjištěním bylo to, že SŠ uvedenou tematiku zařazovaly do programu sportovně turistických a lyžařských zájezdů nebo na SOU jako součást školení bezpečnosti a ochrany zdraví při práci. Nebyla dodržována nezbytná proporcionality pozornosti jednotlivým tématům, nejvíce hodin bylo na školách věnováno výuce poskytování první pomoci, poté následovala problematika ochrany obyvatelstva, téma živelních pohrom, havárií s únikem nebezpečných látek, nejméně bylo věnováno problematice radiačních havárií. Diferenciace učiva dle věku žáků nebyla respektována ve všech školách, i když ve většině z nich ano.

Pozitivním zjištěním inspekce byl zjištěný relativně široký rozsah spolupráce škol s jednotlivými složkami integrovaného záchranného systému. Bylo tak konstatováno, že 97,2 % ZŠ a 86,3 % SŠ spolupracovalo se složkami IZS, což pozitivně ovlivňovalo úroveň výuky dané tematiky, přičemž nejširší spolupráce byla zaznamenána s HZS ČR, následovala spolupráce s Policií ČR, ČČK a městskou policií, ojediněle byla zaznamenána spolupráce s krajskými hygienickými stanicemi, Horskou službou ČR, s vybranými odbory krajských úřadů, s poliklinikami, zdravotnickými zařízeními a dalšími subjekty.

2.1.1 Výsledky písemného testování žáků viz (tabulka níže)

K uvedeným výsledkům je třeba uvést, že se jedná pouze o zjištěné teoretické znalosti žáků, a to, jak vidno s celkovou průměrnou úspěšností 64,3 % na základní škole a 65,8 % na střední škole. Budeme-li však eliminovat poslední dvě položky (složky IZS, příprava evakuačního zavazadla), celková průměrná úspěšnost na základní škole

Výsledky písemného testování žáků

Testovaná oblast	Úspěšnost odpovědí v %	
	ZŠ	SŠ
Používání linek tísňového volání	96,3	97,0
Ochrana obyvatelstva v případě úniku nebezpečných látek	86,2	86,8
Poskytování první pomoci při zraněních – mimořádné události	74,8	76,4
Zásady ochrany obyvatelstva v případě radiační havárie	73,6	65,2
Rozpoznání signálu všeobecná výstraha, činnost po jeho vyhlášení	73,0	72,4
Složky IZS	24,4	19,7
Příprava evakuačního zavazadla	21,6	20,9

Nízké procento dvou posledních otázek – již při jedné chybě byla otázka hodnocena jako nesprávná

dosáhla 80,8 % a celková úspěšnost na střední škole dosáhla 79,6 %, přičemž při eliminaci zjištění schopnosti využití linek tísňového volání, tj. schopnosti oznámit určitou skutečnost ohrožující či způsobitou ohrozit život nebo zdraví, byť pouze v teoretické rovině znalosti ohledně úkonů sebeochrany za situací ohrožujících život a zdraví, je úspěšnost u zkoumaného vzorku žáků základních škol v průměru 76,9 % a u studentů středních škol 75,6 %. Vzhledem k vysoké závažnosti zkoumané problematiky nelze v žádném případě považovat dosažený výsledek za uspokojivý.

Míru úspěšnosti při eventuálním zjišťování prakticky aplikovaných znalostí a dovedností lze pouze predikovat.

2.1.2 Podněty a doporučení škol

- **vyčlenit pro tuto tematiku samostatný předmět,**
- posílit hodinové dotace předmětů, ve kterých se tato tematika vyučuje,
- přesněji vymezit rozsah výuky,
- vydat učebnici s danou problematikou v plné šíři,
- zlepšit informovanost o nabídce dostupných studijních materiálů,
- vypracovat podrobnější metodiku výuky,
- rozšířit nabídku vzdělávacích akcí pro vyučující,
- řešit problematiku pořizování nových pomůcek,
- zajistit písemné pokyny pro činnost škol v případě ohrožení,
- stanovit pravidla pro spolupráci škol a složek IZS,
- řešit problematiku vybavení škol ochrannými maskami a cvičnými figurínami.

Inspekce krom jiného dospěla k významnému závěru, že znatelným přínosem pro koncipování a organizování výuky na školách k přípravě člověka k jeho ochraně za mimořádných událostí jsou učitelé, kteří dříve vyučovali branné výchově.

Částečně s názorem inspekce a plně s názory učitelů, kteří se účastnili ankety v rámci školské inspekce provedené Českou školskou inspekcí v měsících lednu a únoru roku 2004, formulovanými jako podněty a doporučeními, korespondují výsledky terénní sondy realizované v listopadu a prosinci roku u vzorku vysokoškolské mládeže v městě Brně. O této terénní sondě bylo podrobněji pojednáno ve *Vojenských rozhledech* 4/2012 v článku Jaroslava Padrnose „Potřeba biodromální koncepce přípravy občanů k jejich ochraně za mimořádných událostí“. Jenom stručné resumé: 99,2 % respondentů zastává názor, že občané mají právo být připravováni na obranu a ochranu života, zdraví a majetku, přičemž 60,5 % respondentů pociťuje závažné nedostatky v přípravě občanů na ochranu a obranu civilního obyvatelstva pro případ ohrožení bezpečnosti státu, a to v takové míře, že se cítí být vůbec, anebo se cítí nedostatečně připravováni. Je třeba v příčinné souvislosti dodat, že pouze 26,5 % respondentů je si vědomo svých občanských povinností v případě ohrožení státu.

3. Koncepce ochrany obyvatelstva jako součást bezpečnostní strategie České republiky

Závažnosti koncepčního řešení ochrany obyvatelstva je si vědoma i nejvyšší exekutiva České republiky. Koncepce ochrany obyvatelstva a její vyhodnocování je součástí každé

bezpečnostní strategie vyhlášené vládami ČR. Vládní materiál „Bezpečnostní strategie České republiky“ z roku 2003 v bodě 74 stanovuje *aktivační úkol* složkám integrovaného záchranného systému a dalším složkám podléjícím se na zajištění bezpečnosti státu a ochrany obyvatelstva. Významným, avšak nedostatečně konkretizovaným, je úkol zadaný orgánům státní správy a samosprávy v oblasti veřejné informovanosti jako poslední pod bodem 86, formulovaný jako zvláštní důraz na výchovu mládeže a k tomu využívání státní účelové dotace, grantové politiky, preventivních systémů a aktivit.

Rozpracovanost a úroveň realizace „Koncepce ochrany obyvatelstva do roku 2006 s výhledem do roku 2015“ se zabývá materiál „Vyhodnocení stavu realizace Koncepce ochrany obyvatelstva do roku 2006 s výhledem do roku 2015“. Materiál vyhodnocuje koncepci v nastavení hlavních směrů v oblasti ochrany obyvatelstva jako správnou, avšak upozorňuje též na nutnost dílčích změn a upřesnění v jednotlivých oblastech a na nutnost širšího pojetí opatření v ochraně obyvatelstva. Za potřebné krom jiného považuje hodnotící materiál zvýšení připravenosti školní mládeže. Materiál cituje opatření, prostřednictvím nichž je školní mládež připravována na nebezpečí mimořádných událostí: jsou jimi (jak již bylo výše v tomto článku uvedeno) pokyn MŠMTV k zařazení tematicky ochrany člověka za mimořádných situací v rozsahu 6 hod. ročně do učebních plánů základních a středních škol, zpracovaná a do škol distribuovaná metodická příručka pro učitele „Ochrana člověka za mimořádných událostí“ a řada dalších tematicky zaměřených publikací a filmů, realizované kurzy pro učitele, přičemž na přípravě učitelů se aktivně krom jiných podíleli lektori Hasičského záchranného sboru ČR. Ve školách se v letech 2003–2006 uskutečnilo cca 10 000 vzdělávacích a informativních akcí.

Z uvedeného je jednak zřejmé, že vrcholová exekutiva státu si plně uvědomuje závažnost řešené problematiky, jednak je zřejmý deficit ucelené koncepce výchovy školní mládeže pro ochranu v mimořádných událostech. Již při této příležitosti je třeba dodat, že hodinová dotace 6 hodin za školní rok je nedostatečná. Hodnotící materiál jednoznačně konstatuje nedostatečnost připravenosti obyvatelstva pro obranu, ochranu a zvládání mimořádných událostí a krizových situací a vyjadřuje nezbytnost řešení tohoto problému, doporučuje zpracovat program výchovy a vzdělávání obyvatelstva ke krizové připravenosti, ochraně a obraně. Hrozbu ohrožení České republiky ze strany **mezinárodního terorismu** je třeba považovat za vážnou. Na přelomu září a října roku 2006 bezpečnostní složky obdržely závažnou informaci o možné přípravě teroristického činu na území ČR.

Zatímco „Harmonogram realizace opatření ochrany obyvatelstva do roku 2006 s výhledem do roku 2015“ postrádá jakékoliv opatření ohledně výchovy a vzdělávání školní mládeže v přípravě na ochranu za mimořádných událostí, a tudíž neukládá v tomto směru Ministerstvu vnitra za součinnosti Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy žádný úkol, „Harmonogram realizace opatření ochrany obyvatelstva do roku 2013 s výhledem do roku 2020“ již Ministerstvu vnitra za součinnosti Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstva zdravotnictví a Ministerstva dopravy bodem č. 8 ukládá vytvořit Program výchovy a vzdělávání obyvatelstva k jeho bezpečnosti a ochraně při mimořádných událostech a krizových situacích. Dle harmonogramu měl být program připraven do roku 2010, avšak do konce roku zpracován nebyl. Ministerstvu vnitra za součinnosti Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstva zdravotnictví a Ministerstva dopravy harmonogram ukládá bodem 9. zařadit ochranu člověka za mimořádných událostí do studijních programů pedagogických fakult. Tento

bod byl dle konstatování usnesení vlády ČR č.734 z 5. října 2011 splněn, i když ne v původně stanoveném termínu do konce roku 2010.

Nelze pominout zásadní dokument „Strategie boje proti terorismu pro léta 2010-2012“ zpracovaný v roce 2010 Ministerstvem vnitra České republiky v rovině opatření, zaměřených na minimalizaci rizik a dopadů potenciálních teroristických útoků na území České republiky a proti zájmům České republiky v zahraničí a vycházející z „Národního akčního plánu boje proti terorismu – aktualizovaného znění pro léta 2007-2009“. Kapitola 2. dokumentu je věnována ochraně obyvatelstva, kritické infrastruktury, respektive jiných cílů, potenciálně zranitelných teroristickým útokem. Je koncipována krom jiného na základě analýzy charakteristik dosavadního stavu v oblasti ochrany obyvatelstva v České republice a návrhů na řešení stávajících problémů „Konceptů ochrany obyvatelstva do roku 2013 s výhledem do roku 2020“ v konkrétní rozpracovanosti „Harmonogramem realizace opatření ochrany obyvatelstva do roku 2013 s výhledem do roku 2020“. Systémová příprava pracovníků veřejné správy v oblasti krizového řízení je řešena „Konceptů vzdělávání v oblasti krizového řízení“. Velice závažným je konstatování nezbytnosti věnovat **zvýšenou pozornost prevenci teroristických útoků na místech s větší koncentrací obyvatelstva** a prvkům kritické infrastruktury. Autoři obracejí pozornost zejména na kapitolu 3., v níž je konstatováno, že problematiku ochrany člověka za mimořádných událostí a poskytování první pomoci začlenily do svých učebních plánů či vzdělávacích programů všechny základní školy a výrazná většina středních škol.

3.1 Revize Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání

Na počátku školního roku 2012/2013 dopracovalo MŠMT, jež bylo garantem činnosti mezirezortní odborné komise, sestávající především z pracovníků MŠMT a MV GR HZS ČR, podstatně důkladnější materiál, zabývající se problematikou přípravy žáků I. školního cyklu (základního vzdělávání) v problematice „ochrana člověka k jeho ochraně za běžných rizik a za mimořádných událostí“, jímž v nezbytném rozsahu došlo k revizi původního Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (dále RPZV).

Po prostudování změn a doplňků, zapracovaných do současného návrhu RVPZV jeho revizí, lze ocenit skutečnost, že se od roku 1991 jedná o první právní rezortně závazný materiál (dokument), zabývající se problematikou výchovy člověka k jeho ochraně za běžných rizik a za mimořádných událostí, pouze okrajově též i problematikou obrany státu. Materiály po desítilétém vakuu od roku 1991 za poslední desítiletí vydané, měly charakter metodických materiálů či doporučení, jejichž závaznost byla přinejmenším sporná a jejichž neakceptování bylo prakticky nevymahatelné a nepostižitelné.

Problematika je zapracována do textu jednotlivých vzdělávacích oblastí, a to s respektováním klíčových kompetencí do jejich charakteristik, cílových zaměření, formulací obsahu učiva i očekávaných výstupů. Výrazné obohacení o sledovanou problematiku lze spatřit ve vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět (část C, 5.4 RVPZV), Člověk a společnost (část C, 5.5 RVPZV), kde v cílovém zaměření je též formulován požadavek „poznávání otázek obrany státu“ jako jeden z dílčích vzdělávacích prvků utváření a rozvíjení klíčových kompetencí, zejména ve vzdělávací oblasti Člověk a zdraví (část C, 5.8 RVPZV). Zde demonstrativně zdůrazňují v obsahu učiva pro 2. stupeň „rizika

ohrožující zdraví a jejich prevence“ vzdělávacího obsahu vzdělávacího oboru Výchova ke zdraví (5.8.1) – ochranu člověka za mimořádných událostí – ochrana obyvatelstva při hrozbě nebo vzniku mimořádné události, prevence vzniku mimořádných událostí, klasifikace mimořádných událostí, varovné signály a jiné způsoby varování, základní úkoly ochrany obyvatelstva, ochrana sebe a okolí při mimořádné události, evakuace, činnost po mimořádné události, terorismus. Zajisté cenné je též obohacení učiva 2. stupně předmětu „tělesná výchova“ (5.8.2) v učivu – turistika a pobyt v přírodě – o učební prvky: přežití v přírodě, orientace, ukrytí, nouzový přístřešek, zajištění vody, potravy, tepla, základní pomůcky.

Posuzovaný materiál je bezesporu přínosem pro pedagogickou praxi základního školství v oblasti přípravy člověka na jeho ochranu za běžných rizik i za mimořádných událostí. Dosud vcelku nesměle a nespecifikovaně se dotýká též problematiky obrany státu. Materiál do určité míry zaplňuje právní a věcné vakuum vzniklé zrušením zákona č. 73/1973 Sb., o branné výchově, v roce 1991. Je reflexí společenské potřeby přípravy obyvatelstva nejen na situace vznikající v běžném životě, ale zejména na situace nesoucí s sebou tzv. mimořádné události nejrozumnějšího původu, druhu, trvání i intenzity. V souvislosti s permanentní naléhavostí věkové a časové kontinuální přípravy člověka na veškeré podmínky života, v němž žije a bude žít, jež lze pochopitelně pouze do určité míry předjímat, avšak s povinností státu této predikce na základě historických i současných zkušeností se stále naskytá aktuálnost úvahy o koncipování speciálního předmětu. Dle názoru autorů žádoucí úvahy, byť by přineslo s sebou potřebu řešení problémů, jako příkladně časové dotace předmětu a učitelské kvalifikace. Snad, i bez případné úvahy o zřízení takového předmětu, kdy by se jevílo jako optimální řešení problému učitelské kvalifikace zřízení příslušné studijní aprobační učitelství na pedagogických fakultách, v příslušné relaci učitelské kvalifikace za současné výchovně vzdělávací koncepce, je namístě úvaha o tom, zda při průniku sledované problematiky do jednotlivých vzdělávacích oblastí i vyučovacích předmětů a jejím specifiku všichni učitelé jsou a případně za jakých podmínek budou schopni žáky kvalifikovaně v ní připravovat.

Autoři předkládají k úvaze pojetí problematiky přípravy k ochraně člověka za běžných rizik, za mimořádných událostí, koncipovat jako průřezové téma. Dominantní charakteristikou tohoto téma je jeho průnik (průřez) všemi vzdělávacími oblastmi, ale zároveň průnik (průřez) všemi vymezenými průřezovými tématy, tedy osobnostní a sociální výchovou, výchovou demokratického občana, výchovou k myšlení v evropských a globálních souvislostech, multikulturní, environmentální i mediální výchovou.

Nicméně i s výše uvedenými koncepčními úvahami závěrem lze konstatovat, že úpravy provedené v RVPZV je možno jednoznačně hodnotit jako pozitivní.

Závěr

Problematika ochrany člověka za krizových situací vzniklých v důsledku mimořádných událostí různého charakteru, ať již vzniklých v důsledku činnosti člověka (průmyslové havárie, terorismus), anebo v důsledku působení přírodních sil, a důmyslně propracovaná koncepční příprava člověka na chování a jednání za těchto situací, je jedním z vysoce závažných úkolů společnosti. Charakter a závažnost nebezpečí pro život, zdraví i majetek občanů i pro životní prostředí hrozících z mimořádných událostí jednoznačně vyžadují přípravu kontinuální a zahrnující veškeré vrstvy obyvatelstva. Od roku

1991 po dobu deseti let příprava člověka na mimořádné události nebyla upravena žádným speciálním zákonem. Do počátku školního roku 2012/2013 nebyla příprava školní mládeže (škol a školních zařízení I. a II. cyklu) na mimořádné události upravena závazným způsobem. Do současnosti však nemá tato příprava speciální zákonný podklad a po většině není součástí přípravy vysokoškolských studentů. Přes uvedené lze alespoň s částečným uspokojením konstatovat, že tato příprava je předmětem zájmu jak vlády České republiky, tak Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy i Ministerstva vnitra. Dle názoru autorů však rozsah přípravy, který je dán dotací vyučovacích hodin (nejméně 6 hodin ve školním roce), jíž jsou učitelé povinni věnovat těmto tématům svou odbornou pozornost, je pro rozsah i rozmanitost problematiky nedostatečný. Jak vyplývá i ze stanovisek nezanedbatelné části učitelů, problematika vyžaduje zvláštní předmět a učitele specializované odbornou učitelskou kvalifikací k výuce této problematiky a jak vyplynulo z empirického průzkumu názorů posluchačů vysokých škol, konaného v závěru roku 2010, převážná většina respondentů se cítí být buď vůbec, anebo pouze nedostatečně připravována.

Autoři zároveň závěrem prezentují svůj názor žádoucnosti odborné diskuze o zákonné úpravě koncepční přípravy školní mládeže k ochraně člověka za mimořádných událostí zvláštním zákonem.

Použité zdroje a literatura:

- MARTÍNEK, B. et al. *Ochrana člověka za mimořádných událostí*. Příručka pro učitele základních a středních škol. 2. vydání. Praha: MV - Generální ředitelství Hasičského záchranného sboru ČR, 2003.
- MIKA, O., PADRNOS, J. *Zákon o ochraně obyvatelstva*. Odborný článek. Konference o ochraně obyvatelstva, DEKO 2013.
- PADRNOS, J. *Sociální potřeba koncepčního vzdělávání k ochraně člověka za mimořádných událostí*. 1. vyd. Praha: Vysoká škola aplikovaného práva, s.r.o., 2011. 260 s. ISBN 978-80-86775-25-8.
- PADRNOS, J. *Potřeba biodromální koncepce přípravy občanů k jejich ochraně za mimořádných událostí*. *Vojenské rozhledy*, 2012, roč. 21 (53), č. 4, s. 99-110, ISSN 1210-3292.
- PADRNOS, J. *Recenze Revize Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání*. Praha: MŠMT, 2013.
- SLÁVIK, D. *Výsledky experimentu na základních a středních školách*. *Zpravodaj civilní ochrany*, 1998, č. 1., s. 30-31.
- Koncepce ochrany obyvatelstva do roku 2006 s výhledem do roku 2015*. Praha: MV - Generální ředitelství Hasičského záchranného sboru ČR, 2003.
- Pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k začlenění tematiky ochrany člověka za mimořádných situací do vzdělávacích programů*, čj. 34776/98-22, ze dne 4. května 1999. *Věstník MŠMT ČR*, č. 6.
- Pokyn Ministerstva školství k začlenění problematiky ochrany člověka za mimořádných událostí do vzdělávacích programů a Dodatek k učebním dokumentům pro základní školy, střední školy, speciální školy a vyšší školy – ochrana člověka za mimořádných událostí*. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, čj. 12050/03-22, v Praze 4. 3. 2003.
- Pokyny pro organizaci civilní ochrany ve školách a školských zařízeních*. *Věstník MŠMT ČR* č.10-12 z 18.12. 1992.
- Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Praha: VÚP, 2007, dostupné na <http://www.vup-praha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVZP_2007-07.pdf>.
- Usnesení vlády České republiky*, č. 126, ze dne 17. března 1993.
- Zpráva České školní inspekce zaměřená na problematiku ochrany člověka za mimořádných událostí*. Česká školní inspekce, Praha, 2002.
- Zpráva České školní inspekce zaměřená na problematiku ochrany člověka za mimořádných událostí*. Česká školní inspekce, Praha, 2004.

Seznam zkratk a odborných latinských výrazů:

Sb.	Sbírka zákonů
MŠMT ČR	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky
SM	směrnice ministerstva
CO	civilní ochrana
ČŠI	Česká školní inspekce
SOU	střední odborná učiliště
HZS ČR	Hasičský záchranný sbor
MV GR HZS ČR	Ministerstvo vnitra Generální ředitelství Hasičského záchranného sboru České republiky
ČČK	Český červený kříž
de lege lata	podle současně platné právní úpravy
RVPZV	rámcový vzdělávací plán pro základní vzdělávání
ad futurum	do budoucna, v budoucnosti
predikce	předvídání, předjímání

Politicko-vojenské ambice

Ozbrojené síly jsou mimo území ČR nasazovány pouze v souladu s ústavním pořádkem a příslušnými zákony ČR a v souladu s principy Charty Organizace spojených národů (OSN). Nasazení probíhá v rámci širšího úsilí mezinárodního společenství a v celém spektru operací vedených NATO, EU, OSN nebo ad hoc koalicemi.

Pro kolektivní obranu v souladu s článkem 5 Severoatlantické smlouvy poskytne ČR pozemní a vzdušné síly ze souboru sil předurčených v rámci obranného plánování NATO, jejichž hlavní částí je brigádní úkolové uskupení na bázi mechanizované brigády středního typu. Při ozbrojeném konfliktu takového rozsahu, kdy bude ohrožena svrchovanost a územní celistvost ČR, budou nasazeny všechny síly a prostředky profesionálních ozbrojených sil včetně využití všeobecné branné povinnosti.

Při vojenských operacích mimo článek 5 Severoatlantické smlouvy:

- a) mohou ozbrojené síly ČR postupně nebo souběžně plnit úkoly spojené s vedením bojové činnosti i úkoly humanitární a pomáhat při postkonfliktní stabilizaci a obnově země;
- b) je ČR schopna se souběžně účastnit těmito uskupeními:
 - i. brigádním úkolovým uskupením po dobu šesti měsíců bez rotace,
 - ii. praporem úkolovým uskupením s rotací po šesti měsících. V rámci nasazení praporem úkolového uskupení jsou ozbrojené síly schopny až na jeden rok poskytnout velitelství pro mnohonárodní brigádní úkolové uskupení,
 - iii. rotním úkolovým uskupením s rotací po šesti měsících,
 - iv. v období, kdy nebude nasazeno brigádní úkolové uskupení, uskupeními do hodnoty praporu určenými do pohotovosti v rámci sil rychlé reakce NATO (NRF - NATO Response Force,) nebo EU (BG - Battle Group);
- c) je ČR schopna přispívat i speciálními uskupeními nebo skupinami odborníků, a to například speciálními jednotkami a odřady, nebo expertními týmy v oblasti výcviku a poradenství či skupinami vojáků do mezinárodních štábů a pozorovatelských misí.

Bílá kniha o obraně. Ministerstvo obrany České republiky, OKP-MO, 2011, 168 str. ISBN 978-80-7278-564-3, s. 29-31.